

מבין הכותבים יש הסבורים ששורש הבעיה הוא בשינוי הדגש באמ"ן בשני העשורים האחרונים – מהתרעה למלחמה למאמץ השתתפות מודיעינית פעילה בלוחמה, בעיקר באמצעות אספקת מטרות רציפה בתוך שדה הקרב (לוחמ"מ: לוחמה מבוססת מודיעין). מאמץ זה נתן פירות מרשימים ביותר במלחמה עצמה, אך על פי הטענה בא על חשבון תפקידו המרכזי של אמ"ן: מתן התרעה למלחמה. כותבים אחרים מתמקדים בהיעדר תרבות שיח פתוחה ומכילה במסגרת הצבאית ההיררכית של אמ"ן. יש גם מי שנדהמים – נדהמים מחדש – מחוסר הקשב הראוי לסימנים המעידים הבולטים למתקפה בשנים שקדמו לה, שהעיוורון בהתייחסות אליהם מוסבר בסיבות המוכרות של קונספציה, חשיבת יחד, הטיית האישור וחטא הגאווה או ביטחון יתר (היבריס) – ב־2023 כמו ב־1973.

קיימות מספר בעיות מהותיות בהסברים אלה. ראשית ברור, חלקית מהקובץ עצמו, שמוניטין הכישלון של אמ"ן בהתרעה אסטרטגית הוא עקבי, ארוך שנים וקודם להתפתחויות של העשורים האחרונים. בפועל אמ"ן נכשל במתן התרעה ב־כוננות רותם' ב־1960, נכשל ב־1973 ונכשל כמו האמריקאים, ולו בזירה רחוקה יחסית, בחיזוי פלישת עיראק לכוויית ב־1990. לא נמנה את כישלונו בחיזוי מלחמת ששת הימים 1967 משום שגם נשיא מצרים נאצר, שהכיר בעדיפותה הצבאית של ישראל, לא רצה מלחמה ולא כיוון אליה לאורך השנים, עד שגלש להסלמת המשבר בשלהי מאי 1967. לעומת זאת נזכיר התרעה חיובית כוזבת (false positives) כמו ההתרעה על כך שההכרזה של סאדאת ב־1977 על כוונתו לבקר בירושלים היא לא פחות מתוכנית הונאה מצרית לקראת מלחמה. במשך 65 שנה אמ"ן לא הצליח מעולם במתן התרעה אסטרטגית.

אף אחד מההסברים שנזכרו אינו מתקרב להסברת מוניטין נחרץ כזה מצד ארגון מודיעין שנחשב בכל זאת לאחד מהטובים מסוגו בעולם. נראה שדווקא מומחיותם והתמקדותם באמ"ן של הכותבים היא בעוכרי הניתוח שלהם, וגורמת להטיה מקומית צרה.

אומנם העורכים מזכירים בהקדמתם (עמ' 5) את "הטענה הנשמעת במחקר האקדמי של המודיעין, ולפיה כל מתקפות הפתע שפתחו מלחמה מצאו את היריב בלתי מוכן לקראתה". הטענה "האקדמית" הזו היא שלי, במאמרי **הפתעה אסטרטגית – תמיד?** (9 בספטמבר 2024) שהופיע בפרסומי המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS). העורכים מציינים שהיא "אינה יכולה לשמש כטיעון להקלה בחומרת הכישלון המודיעיני. העדויות ההיסטוריות להצלחת התרעה על כוונות מתקפת פתע אמנם ספורות אך קיימות (דוגמה עדכנית אפשר לראות

מה מסביר את הפתעת 7 באוקטובר?

עזר גת

אוניברסיטת תל אביב והמכון למחקרי ביטחון לאומי

שם הספר: **המודיעין ושבעה באוקטובר**

עורכים: דוד סימן טוב ועופר גוטרמן

הוצאה: מערכות, המרכז למורשת המודיעין והמכון

לחקר המתודולוגיה של המודיעין

שנה: 2025

מס' עמודים: 208 עמודים

טראומת ההפתעה ב־7 באוקטובר 2023 והאסון שנגרם בעקבותיה מלווים את ישראל מאז. רק טבעי שהניסיון להסביר כיצד הופתענו – הופתענו שוב – ומה יש לעשות לתיקון המצב יעמוד במרכז חקר המלחמה והפקת לקחיה. זהו הנושא של קובץ המאמרים **המודיעין ושבעה באוקטובר** בעריכת דוד סימן טוב ועופר גוטרמן, שיצא לאחרונה בהוצאת משותפת של מערכות, המרכז למורשת המודיעין והמכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין. כותבי המאמרים הנכללים בקובץ מגלים בקיאות רבה בהתפתחות אגף המודיעין של צה"ל (אמ"ן) וגופי המודיעין האחרים, ומחפשים שם את שורשי הכישלון.

במשך 65 שנה אמ"ן לא הצליח מעולם במתן התרעה אסטרטגית.

כלל (מחוץ לאזכור אגב יחיד אצל אחד הכותבים) לחיבור החלוצי שייסד את תחום חקר ההפתעה ונשאר החיבור החשוב ביותר בו. זהו ספרה הקלאסי של רוברטה וולסטטר, 'פרל הארבור: התרעה והחלטה', שהופיע במקור ב-1962 ופורסם בעברית – איזו אירוניה מרה – ב-2023, ממש ערב המלחמה. התובנה העיקרית של וולסטטר הייתה שהסימנים המעידים על מלחמה מתקרבת מעורבים תמיד לבלי הפרד באותות שמרמזים על כיוון אחר ("רעש") – חלקם מקריים וחלקם פרי הונאה. רק בדיעבד, קבעה וולסטטר, הראשונים זוהרים באור נגהות – בבחינת "איך אפשר היה לא לראות". ראייה בדיעבד זו היא כשלעצמה סוג של הטיה קוגניטיבית עמוקה.

התובנה העיקרית של וולסטטר הייתה שהסימנים המעידים על מלחמה מתקרבת מעורבים תמיד לבלי הפרד באותות שמרמזים על כיוון אחר ("רעש") – חלקם מקריים וחלקם פרי הונאה.

כך היה ב-1973 וב-2023, כמו גם בכל אחד ואחד מתריסר ניסיונות ההפתעה האסטרטגית בפתיחת מלחמה שנעשו במאה ה-20, ושהצליחו כולם. כאמור, לכל אחד מהסימנים המעידים, שנראים בדיעבד ברורים כשמש, היו הסברים חלופיים סבירים מאוד. תוכנית המבצע החמאסית בשם הקוד הצה"לי 'חומת יריחו', שהגיעה לידי ישראל במספר גלגולים לפני המלחמה, הייתה תוכנית מבצע ולא פקודה לפעולה. כמוה יש לכל ארגון צבאי מגוון אפשרויות. סיורי המפקדים של חמאס על הגבול ואימוני יחידותיו, שצוינו על ידי התצפיתניות ובאמצעים אחרים, התפרשו כדרכו של הארגון לשמירת המתח הג'אדיסטי והמבצעי בשורותיו. כך גם באשר להצהרות מאיימות מפי מנהיגי חמאס, שפורשו לפני המלחמה כדיבורי רהב, ואילו אחרים – כסימנים מעידים מובהקים. הצהרות רהב אינן נדירות באזורנו. פעולות המידור הקפדני וההונאה של סינאר ודף, ובעיקר איהתערבותו של חמאס בעימותים בין ישראל לג'האד האסלאמי, פורשו כרצון מצידו לשקט. איהעלאת הכוונות המבצעית על גבול הרצועה בשעות שלפני הפלישה, כדי לא לחשוף מקורות מודיעיניים, היא אולי הסיבה המרכזית לאסון.

אין הכוונה בכל אלו להצדיק את הכישלון. הנושא אינו הצדקה או האשמה, אלא הבנת עומק של ההבדל בין התפיסה המודיעינית בזמן אמת לבין הפרשנות בדיעבד, כפי שהם מתגלים באופן שאין מובהק ממנו בהצלחת כל ההפתעות האסטרטגיות בפתיחת מלחמה – נגד

בהתראה האמריקנית והבריטית על כוונות הפלישה של רוסיה לאוקראינה בפברואר 2022).

יש לדייק ולציין שהצלחת המודיעין האמריקאי בהתרעה על הפלישה הרוסית לאוקראינה (שגם היא לקוחה ממאמרי) אינה אחת מדוגמאות "ספורות" אלא, כפי שנמסר שם, היא המקרה היחיד של הצלחה כזאת לאחר תריסר המקרים של פתיחת מלחמה בהפתעה במהלך המאה ה-20, כשמיכון הלוחמה פתח לראשונה אפשרויות נרחבות להפתעה אסטרטגית בפתיחת מלחמה. כל יתר המקרים, ללא יוצא מן הכלל, הסתיימו בהצלחה להפתיע. יתר על כן, בהקשר זה היה מקום להבחין שאוקראינה עצמה, למרות ההתרעות האמריקאיות החוזרות, סירבה כמעט עד הרגע האחרון להאמין שפניה של רוסיה לפלישה. ובעיקר, ראוי היה לשאול מה מייחד את המקרה הזה: כיצד הצליחה ארצות הברית בהתרעה באופן יחידאי כל כך (המודיעין הבריטי כנראה ניזון מזה האמריקאי)?

התשובה לכך, שרק שוערה קודם לכן, קיבלה לאחרונה תשובה ברורה למדי בספרו של בוב וודוורד 'מלחמה', שאף תורגם לעברית (2025). נראה שאין איש בממשל ובמערכת הצבאית הבכירה בארצות הברית שלא התראיין בהרחבה לספרו של העיתונאי רב היוקרה. מתברר שלא ארצות הברית הייתה "ידיעת זהב" מתוככי הקרמלין מאז שלהי 2021, כשעוד רבים בחוג הרוסי הפנימי, כולל בין היתר שר החוץ סרגיי לברוב, עדיין לא היו שותפים להחלטה שנפלה (ראו בעיקר עמ' 67, 69, 77, 81-82, 92, 102, 109, 111-112).

מתברר, אם כן, שחוץ ממקרה זה של "ידיעת זהב" זמן רב לפני ההתקפה, אין שום שונות בהפתעות האסטרטגיות בפתיחת מלחמה – שכולן הצליחו להפתיע. בין שמדובר בדמוקרטיה או בדיקטטורות, בתרבויות שונות בתכלית, במעורבות ארגוני מודיעין, משרדי חוץ והנהגות פוליטיות – לא ניתן לומר שכשלים והטיות כאלה או אחרים שררו במקום אחד ולא במקום אחר, ואחראים לפיכך לכישלון.

בין ההסברים העיקריים שמניתי במאמרי הקודם לטעות החוזרת ונשנית בהערכת כוונת האויב לפתוח במלחמה, גם לנוכח העדויות לריכוזי כוחות אויב מסיביים בחזית, בלטו אלו:

- זהו תרגיל, אחד מרבים שמבצע הצד השני דרך קבע.
- הצד השני הוא שחושש מהתקפה שלנו, ומתגבר את חזיתו בהתאם.
- מדובר ב"צחצוח חרבות" המדמה הליכה על הסף במגמה לסחוט הישג מדיני.
- למרבה ההפתעה – שוב, נראה שעקב מיקודו המקומי – הקובץ על ההפתעה ב-7 באוקטובר גם אינו מתייחס

ישראל, מצד ישראל (1956, 1967) ובכל תריסר המקרים בהיסטוריה של המאה ה-20.

תיעוד מייאש זה קשה לעיכול ולהפנמה, ואין מי שלא יתהה מהן המסקנות שיש להסיק ממנו, ואם הוא מלמד לכאורה על חוסר הערך של ארגוני מודיעין להתרעה. נחזור בקצרה על שנכתב בעניין במאמרי הקודם. ראשית, ההצלחה האמריקאית באוקראינה מלמדת על חשיבות "ידיעת זהב" מפי הסוס, אם רק ניתן להשיגה. לא אתייחס כאן לשאלה שצצה והועלתה שוב לאחרונה, אם מרואן אשרף, "המלאך", היה סוכן כפול או לא לפני מלחמת יום הכיפורים. כרגע אין דרך להכריע בוודאות בשאלה, וייתכן שהאמת בעניינו מורכבת יותר, אבל הוא סיפק לישראל "ידיעת זהב" על המלחמה בלילה שלפניה, מה שאפשר את תחילת גיוס המילואים הקריטי, גם אם ההחלטה על כך התעכבה בישראל עד בוקר המלחמה. זאת ועוד, שאלת ההתרעה אינה אחת או אפס. עוד לפני התרעת מרואן ולמרות הערכת אמ"ן ששללה מלחמה, סיפק אמ"ן תמונה מלאה על ריכוזי כוחות האויב בחזית המצרית ובייחוד בחזית הסורית, שבה לא היה מקום לשולי טעות גיאוגרפיים. על רקע זה העלה צה"ל בשבוע שלפני המלחמה את חטיבה 7 לרמת הגולן – צעד שבלעדיו הייתה הרמה נופלת בוודאות.

לבסוף, גם בהיעדר "ידיעת זהב" ומידע על ריכוזי כוח מאיימים – ודווקא לנוכח הכישלון האוניברסלי של ההתרעה האסטרטגית למלחמה – יש לעשות מאמץ שאמצעי המינימום למניעת קריסה צבאית יתקיימו בחזיתות השונות גם במקרה של הפתעה. אין פירוש הדבר שיש להיערך ולהתכונן תמיד נגד יכולות ולא נגד כוונות, כפי שיש מי שהציעו. זהו נטל בלתי אפשרי. אבל יש לאמץ מינימום הכרחי מול איומים ריאליים. לא אחר מאשר אלי זעירא, ראש אמ"ן ב-1973, סיפר בספרו (מיתוס מול מציאות: מלחמת יום הכיפורים, כשלונות ולקחים, 2004, עמ' 36) על הפרקטיקה שהייתה נהוגה בשנות ה-60 המוקדמות, כששירת כראש מחלקת מבצעים במטכ"ל תחת ראש אג"ם יצחק רבין. בכל מקרה של תגבור מסוכן של אויב על הגבול נקט צה"ל מיידית באמצעים להגברת הכוננות ותגבור הכוחות. כל זאת כמובן בהגבלות ובמגבלות מבצעיות ותקציביות שהיו קיימות, אין צורך לומר, גם אז.

פרופ' עזר גת הוא מופקד קתדרת עזר ויצמן לביטחון לאומי באוניברסיטת תל אביב, חתן פרס א.מ.ת. במדע המדינה ואסטרטגיה ויועץ אקדמי למכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS). azargat@tauex.tau.ac.il